

## **ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД: НОРМАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРАВОВІ ЗАПОБІЖНИКИ**

**Застрожнікова Катерина Сергіївна**

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики,  
Академія адвокатури України  
м. Київ, Україна*

Забезпечення правопорядку, обороноздатності та національної безпеки завжди є пріоритетними завданнями кожної держави, особливо в період надзвичайних викликів, спричинених військовими конфліктами, внутрішньополітичними кризами або ситуаціями, пов'язаними з техногенними чи природними катастрофами. На сьогодні, в умовах збройної агресії Російської Федерації, окупації частини територій та постійних загроз суверенітету і територіальній цілісності, Україна змушена вирішувати особливо актуальні й складні питання захисту державності та безпеки громадян. Відповіддю держави на такі виклики стало запровадження особливого періоду, що призвело до глибоких змін у системі державного управління, правозастосуванні та реалізації конституційних прав і свобод громадян.

Зауважимо, що поняття «особливий період» у теорії та на практиці часто використовується в різних контекстах, здебільшого його асоціюють з воєнним станом. У межах особливого періоду воєнний стан постає як специфічна форма державної відповіді на збройну агресію або реальну загрозу національній безпеці.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Майже аналогічне визначення поняття воєнного стану міститься в ст. 1 Закону України

«Про оборону України», що доводить наявність системного і послідовного правового регулювання в цій сфері [2].

З огляду на сучасну воєнно-політичну обстановку, що спричинила запровадження в Україні правового режиму воєнного стану, виникла нагальна потреба у впровадженні гнучких механізмів у сфері кримінального провадження. Законодавець, з початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, визнав потребу в докорінному перегляді підходів до правового регулювання кримінального провадження в умовах особливого періоду. Саме тому було внесено зміни та доповнення до розділу IX<sup>1</sup> КПК України, що заклало правове підґрунтя для системної перебудови підходів до функціонування кримінального провадження в умовах воєнного стану та запровадження особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного часу.

Беручи до уваги теоретичне осмислення кримінального процесу, слід зауважити, що зазначений вище особливий режим являє собою форму правового реагування на надзвичайні обставини, у межах якого відбувається модифікація деяких процесуальних процедур або вияв адаптивної спроможності національної правової системи до екстремальних викликів, що впроваджується завдяки механізмам кризового реагування. Формується умовний баланс між інтересами забезпечення національної безпеки, необхідністю здійснення ефективного правосуддя та збереженням основоположних засад верховенства права. Разом з тим принципова структура кримінального провадження не змінюється, але вводяться тимчасові винятки, обумовлені об'єктивною неможливістю реалізації певних процедурних гарантій.

Особливий режим кримінального провадження охоплює систему чітко врегульованих нормативних винятків, які активізуються лише за наявності документально підтверджених об'єктивних обставин. Кожне процесуальне відхилення має тимчасовий характер, установлені часові межі застосування та правові запобіжники, які являють собою гарантії недопущення свавільного обмеження прав учасників кримінального провадження.

Зауважимо, що в науковій доктрині дедалі більше поширюється підхід, відповідно до якого запровадження особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану розуміється як форма правової відповіді системи на глибокі трансформаційні виклики, спричинені екстремальними обставинами збройного конфлікту. Вивчення наукових джерел дозволяє виокремити комплекс чинників, що безпосередньо стали основою для необхідності такої адаптації кримінального процесу. Так, О. В. Лазукова ключовими

причинами, які зумовили виникнення потреби в нормативному закріпленні особливого режиму кримінального провадження, називає: втрату контролю над окремими територіями України; інституційну неспроможність органів досудового розслідування, прокуратури та судів виконувати свої функції в умовах дезорганізації суспільних відносин; відсутність легітимних органів правопорядку на непідконтрольних територіях; реальну загрозу життю і здоров'ю учасників кримінального провадження, що фактично унеможливує як проведення окремих процесуальних дій, так і проведення повноцінного досудового розслідування загалом; процеси міграції та труднощі в процедурі притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переходять від органів досудового розслідування й суду на непідконтрольній Україні території; знищення адміністративних будівель і кримінальних процесуальних документів; зростання злочинності; недостатній досвід роботи в умовах дії особливих правових режимів [3, с. 51].

Зважаючи на зазначене, слушною вважаємо позицію В. В. Топчія, що проведення бойових дій на значній частині території України суттєво ускладнило можливість дотримання стандартних процедур, зокрема фіксації процесуальних дій у межах кримінального провадження. Окупація окремих регіонів зводить нанівець проведення стандартного розслідування кримінальних правопорушень. З метою реагування на зазначені обставини законодавець вніс низку суттєвих змін до кримінального процесуального законодавства, спрямованих на спрощення процедур, адаптацію механізмів збирання доказів, забезпечення безперервності розслідування та підтримання ефективності кримінальної юстиції в умовах війни [4, с. 237].

Визначаючи специфіку кримінального провадження в умовах особливих правових режимів, І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фомина, В. Рогальська та В. Завтур виокремили характерні чинники, які впливають на якісне досудове розслідування та судовий розгляд: небезпека; відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; повне або частково обмеження функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях учинення кримінальних правопорушень; особливості правового регулювання не лише нормами КПК України, а й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів; специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не лише від рішень суб'єктів кримінального процесу, а й від рішень та порядку взаємодії з іншими владними

суб'єктами; часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах та ін. [5, с. 6]

Таким чином, погоджуючись з концептуальними положеннями вчених, варто зауважити, що особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану слід розглядати як елемент адаптивної правової моделі, що активується в умовах системної дестабілізації державного управління, порушення територіальної цілісності та руйнування інституційної інфраструктури. У такому контексті цей режим не є відступом від демократичних стандартів, а навпаки, проявом гнучкості та функціональної ефективності правової системи, здатної діяти в межах правової визначеності навіть в екстремальних умовах.

### Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1932-12#Text>
3. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 276 с.
4. Топчій В. В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2 (15). С. 233–242.
5. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX<sup>1</sup> Кримінального процесуального кодексу України (станом на 03 трав. 2022 р.) : електрон. вид. / [І. Глов'юк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фоміна, В. Рогальська, В. Завтур]. 3-є вид. Дніпро–Львів–Одеса-Харків: ХНУВС, ДДУВС, 2022. 80 с.